

L. A. BILL No. LXI OF 2026.

A BILL

FURTHER TO AMEND THE MAHARASHTRA SCHEDULED CASTES,
SCHEDULED TRIBES, DE-NOTIFIED TRIBES (*VIMUKTA JATIS*),
NOMADIC TRIBES, OTHER BACKWARD CLASSES AND SPECIAL
BACKWARD CATEGORY (REGULATION OF ISSUANCE AND
VERIFICATION OF) CASTE CERTIFICATE ACT, 2000.

सन २०२६ चे विधानसभा विधेयक क्रमांक ६१.

महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्ग
व विशेष मागासप्रवर्ग (जातीचे प्रमाणपत्र देण्याचे व त्याच्या पडताळणीचे विनियमन)

अधिनियम, २००० यात आणखी सुधारणा करण्यासाठी विधेयक.

(विधानसभेने दिनांक १ जुलै, २०२६ रोजी संमत केल्याप्रमाणे.)

(विधानपरिषदेने दिनांक १० जुलै, २०२६ रोजी संमत केल्याप्रमाणे.)

२००१ चा **ज्याअर्थी**, यात यापुढे दिलेल्या प्रयोजनांसाठी, महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती,
महा. २३. विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्ग व विशेष मागासप्रवर्ग (जातीचे प्रमाणपत्र देण्याचे व त्याच्या
पडताळणीचे विनियमन) अधिनियम, २००० यात आणखी सुधारणा करणे इष्ट आहे; **त्याअर्थी**, भारतीय
गणराज्याच्या सत्याहत्तराच्या वर्षी, याद्वारे, पुढील अधिनियम करण्यात येत आहे:-

संक्षिप्त नाव व प्रारंभ. १. (१) या अधिनियमास, महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्ग व विशेष मागासप्रवर्ग (जातीचे प्रमाणपत्र देण्याचे व त्याच्या पडताळणीचे विनियमन) (सुधारणा) अधिनियम, २०२६, असे म्हणावे.

(२) तो, राज्य शासन, **शासकीय राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे नियत करील अशा दिनांकास अंमलात येईल.

सन २००१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २३ याच्या कलम २ ची सुधारणा. २. महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्ग व विशेष मागासप्रवर्ग (जातीचे प्रमाणपत्र देण्याचे व त्याच्या पडताळणीचे विनियमन) अधिनियम, २००० (यात यापुढे ज्याचा निर्देश, “मुख्य अधिनियम” असा केला आहे) याच्या कलम २ मध्ये, खंड (घ) नंतर, पुढील खंड समाविष्ट करण्यात येतील :-

२००१ चा
महा. २३.

“(घ-१) “जातीचे बनावट प्रमाणपत्र” याचा अर्थ, सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून देण्यात आले असल्याचे भासवणारे, परंतु, वस्तुतः जे उक्त प्राधिकाऱ्याने दिलेले नाही असे जाती प्रमाणपत्र, असा आहे ;

(घ-२) “बनावट वैधता प्रमाणपत्र” याचा अर्थ, पडताळणी समितीकडून देण्यात आले असल्याचे भासवणारे, परंतु, वस्तुतः जे पडताळणी समितीने दिलेले नाही असे वैधता प्रमाणपत्र, असा आहे ;

(घ-३) “जातीचे खोटे प्रमाणपत्र” याचा अर्थ, खोटी माहिती सादर करून अथवा खोटी कथने किंवा दस्तऐवज दाखल करून अथवा इतर कोणत्याही लबाडीच्या मार्गांनी मिळविलेले जाती प्रमाणपत्र, असा आहे ;

(घ-४) “खोटे वैधता प्रमाणपत्र” याचा अर्थ, खोटी माहिती सादर करून अथवा खोटी कथने किंवा दस्तऐवज दाखल करून अथवा इतर कोणत्याही लबाडीच्या मार्गांनी मिळविलेले वैधता प्रमाणपत्र, असा आहे ;”.

सन २००१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २३ याचे कलम ४क वगळणे. ३. मुख्य अधिनियमाचे कलम ४ क वगळण्यात येईल.

सन २००१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २३ याच्या कलम ५ ची सुधारणा. ४. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ५ मध्ये, समासटिपेतील, “अपील” या मजकुराऐवजी, “सक्षम प्राधिकाऱ्याच्या आदेशाविरुद्ध अपील” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन २००१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २३ यामध्ये कलमे ६क व ६ख समाविष्ट करणे. ५. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ६ नंतर, पुढील कलमे समाविष्ट करण्यात येतील :-

“६क. (१) जेव्हा,—

पुनर्विलोकन.

(एक) पडताळणी समितीला, एखाद्या विशिष्ट जातीतील, जमातीतील, वर्गातील किंवा प्रवर्गातील असणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीच्या दाव्याच्या बाबतीत कोणताही प्रतिकूल पुरावा प्राप्त झाला असेल; किंवा

(दोन) कोणत्याही व्यक्तीच्या रक्ताच्या नातेवाईकांनी, लबाडीने किंवा अपवेदन करून किंवा महत्त्वाची तथ्ये लपवून, वैधता प्रमाणपत्र मिळविलेले असेल ; किंवा

(तीन) पडताळणी समिती एखाद्या व्यक्तीला किंवा तिच्या रक्ताच्या नातेवाईकांना वैधता प्रमाणपत्र देतेवेळी, पडताळणी समितीने, महत्त्वाची तथ्ये, सारभूत किंवा महत्त्वाचा पुरावा यांकडे दुर्लक्ष केले आहे किंवा त्यात अभिलेखावरून उघड दिसून येणारी चूक आहे अथवा योग्य प्रकारे चौकशी केलेली नाही किंवा त्याची कारणे नोंदविलेली नाहीत अथवा यथोचित विधिप्रक्रियेचे पालन केलेले नाही या निष्कर्षाप्रत आली असेल,

त्या बाबतीत, पडताळणी समिती, कोणत्याही व्यक्तीला किंवा तिच्या रक्ताच्या नातेवाईकांना अथवा अशा व्यक्तीच्या कुटुंबातील सदस्यांना वैधता प्रमाणपत्रे देणाऱ्या तिच्या आदेशांचे, स्वाधिकारे, पुनर्विलोकन करू शकेल :

परंतु, पडताळणी समिती, व्यथित व्यक्तीला, म्हणणे मांडण्याची संधी दिल्याशिवाय, पुनर्विलोकनामध्ये कोणताही आदेश पारित करणार नाही.

(२) पडताळणी समिती, पुनर्विलोकन केल्यानंतर, त्याची कारणे नोंदविल्यानंतर, आदेशाद्वारे, एकतर, वैधता प्रमाणपत्र कायम ठेवील किंवा वैधता प्रमाणपत्र व जाती प्रमाणपत्र रद्द करील व जप्त करील आणि त्याबाबत संबंधित व्यक्तीला व संबंधित नियुक्ती प्राधिकाऱ्याला किंवा शैक्षणिक संस्थेला किंवा इतर कोणत्याही संबंधित प्राधिकरणाला कळवील.

६ ख. (१) कलम ६, ६क किंवा ७ यांखालील पडताळणी समितीच्या आदेशामुळे व्यथित पडताळणी झालेली कोणतीही व्यक्ती, असा आदेश मिळाल्याच्या दिनांकापासून नव्वद दिवसांच्या आत, समितीच्या **शासकीय राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे, शासनाने विनिर्दिष्ट केलेल्या अपील प्राधिकरणासमोर, आदेशाविरुद्ध अपील दाखल करू शकेल. अपील.

(२) अपील प्राधिकरण, अपील प्राप्त झाल्याच्या दिनांकापासून तीन महिन्यांच्या कालावधीत आणि अपीलकारास म्हणणे मांडण्याची वाजवी संधी दिल्यानंतर, त्यास योग्य वाटेल असा आदेश पारित करील.

(३) या कलमान्वये अपील प्राधिकरणाने पारित केलेला आदेश, अंतिम असेल आणि त्यास, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद २२६ अन्वये उच्च न्यायालयाखेरीज, इतर कोणत्याही प्राधिकरणासमोर किंवा न्यायालयामध्ये आव्हान देता येणार नाही."

६. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ७ मध्ये,—

सन २००१

(१) पोट-कलम (१) मधील, “प्रमाणपत्र लाबाडीने मिळवले होते” या मजकुराऐवजी, चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २३ याच्या कलम ७ ची सुधारणा.

(२) पोट-कलम (२) वगळण्यात येईल ;

(३) समासटिपेतील, “जातीच्या खोट्या प्रमाणपत्राच्या” या मजकुरानंतर, “जातीच्या बनावट प्रमाणपत्राच्या” हा मजकूर समाविष्ट करण्यात येईल.

७. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ७ नंतर, पुढील कलम समाविष्ट करण्यात येईल :-

सन २००१ चा
महाराष्ट्र अधिनियम
क्रमांक २३
मध्ये कलम ७क
समाविष्ट करणे.

बनावट व
खोटे प्रमाणपत्र
धारकाविरुद्ध
तक्रार.

“७ क. (१) जेव्हा पडताळणी समिती, जात प्रमाणपत्र बनावट किंवा खोटे आहे असा आदेश पारित करील तेव्हा, ज्या व्यक्तीने जातीचे बनावट किंवा खोटे प्रमाणपत्र सादर केले आहे, त्या व्यक्तीविरुद्ध सक्षम प्राधिकाऱ्याच्या अधिकारक्षेत्रातील संबंधित पोलीस ठाण्यात प्रथम माहिती अहवाल दाखल करण्याबाबत ती संबंधित सक्षम प्राधिकाऱ्याला निर्देश देईल.

(२) सक्षम प्राधिकारी किंवा या बाबतीत त्याने प्राधिकृत केलेला अधिकारी, जातीचे खोटे प्रमाणपत्र किंवा जातीचे बनावट प्रमाणपत्र धारकाविरुद्ध प्रथम माहिती अहवाल दाखल करील.

(३) पडताळणी समितीचा सदस्य-सचिव किंवा त्याने प्राधिकृत केलेला अधिकारी, बनावट वैधता प्रमाणपत्र किंवा खोटे वैधता प्रमाणपत्र धारकाविरुद्ध प्रथम माहिती अहवाल दाखल करील.”.

सन २००१
चा महाराष्ट्र
अधिनियम क्रमांक
२३ याच्या कलम
९ ची सुधारणा.

८. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ९ मध्ये, खंड (ड) नंतर, पुढील खंड जादा दाखल करण्यात येतील :-

“(फ) इतर राज्यातील कोणत्याही कार्यालयाकडील किंवा प्राधिकरणाकडील कोणताही दस्तऐवज शोधून काढण्यास व सादर करण्यास भाग पाडणे ;

(ग) विहित करता येईल अशी इतर कोणतीही बाब.”.

सन २००१
चा महाराष्ट्र
अधिनियम क्रमांक
२३ याच्या कलम
१० ची सुधारणा.

९. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १० मध्ये,-

(१) पोट-कलम (१) मधील, “जातीचे खोटे प्रमाणपत्र” या मजकुराऐवजी, “जातीचे बनावट प्रमाणपत्र किंवा जातीचे खोटे प्रमाणपत्र” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल;

(२) पोट-कलम (३) मधील, “खोटे” या मजकुराऐवजी, “बनावट किंवा खोटे” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल;

(३) पोट-कलम (४) मध्ये, “जातीचे खोटे प्रमाणपत्र” हा मजकूर ज्या दोन ठिकाणी आला असेल त्या दोन्ही ठिकाणी या मजकुराऐवजी, “जातीचे बनावट प्रमाणपत्र किंवा जातीचे खोटे प्रमाणपत्र” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल;

(४) पोट-कलम (४) नंतर, पुढील पोट-कलम जादा दाखल करण्यात येईल:-

“(५) पडताळणी समितीकडून जात प्रमाणपत्र रद्द करण्यात आल्यानंतर व जप्त करण्यात आल्यानंतर, संबंधित नियुक्ती प्राधिकारी, स्थानिक प्राधिकरण, शासन, शैक्षणिक संस्था, सांविधिक मंडळ किंवा अभिकरण,-

(क) जर अपील दाखल केलेले असेल, आणि अपील प्राधिकरणाने ते फेटाळलेले असेल तर, अपील प्राधिकरणाच्या आदेशाच्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आत;

(ख) जर अपील दाखल केलेले नसेल तर, कलम ६ख च्या पोट-कलम (१) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेला अपील कालावधी समाप्त झाल्यापासून तीस दिवसांच्या आत, अशा व्यक्तीला दिलेले लाभ काढून घेण्याची कारवाई करील.”;

(५) समासटिपेतील, “जातीच्या खोट्या प्रमाणपत्राच्या” या मजकुरानंतर, “, जातीच्या बनावट प्रमाणपत्राच्या” हा मजकूर समाविष्ट करण्यात येईल.

सन २००१
चा महाराष्ट्र
अधिनियम क्रमांक
२३ याच्या कलम
११ ची सुधारणा.

१०. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ११ मध्ये,-

(१) पोट-कलम (१) मधील,-

(एक) खंड (क) नंतर, पुढील खंड समाविष्ट करण्यात येतील :-

“(क-१) खोटी माहिती सादर करून किंवा खोटे विधान करून किंवा खोटे दस्तऐवज दाखल करून किंवा अन्य कोणत्याही प्रकारच्या लबाडीच्या मार्गाने वैधता प्रमाणपत्र मिळवते ; किंवा

(क-२) जातीचे बनावट प्रमाणपत्र किंवा बनावट वैधता प्रमाणपत्र सादर करते; किंवा”;

(दोन) खंड (ख) मधील, “जातीचे खोटे प्रमाणपत्र” या मजकुराऐवजी, “जातीचे बनावट प्रमाणपत्र किंवा जातीचे खोटे प्रमाणपत्र” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल ;

(तीन) “दोन हजार रुपयांपेक्षा कमी नसेल परंतु वीस हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाची किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील” या मजकुराऐवजी, “वीस हजार रुपयांपेक्षा कमी नसेल, परंतु पन्नास हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाची शिक्षा होईल, अथवा या दोन्ही शिक्षा होतील” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल ;

(२) पोट-कलम (२) ऐवजी, पुढील पोट-कलमे दाखल करण्यात येतील :-

“(२) कोणतेही न्यायालय,-

(क) सक्षम प्राधिकाऱ्याने किंवा पडताळणी समितीने अथवा या प्रयोजनासाठी, सक्षम प्राधिकाऱ्याने किंवा पडताळणी समितीने यथोचितरीत्या प्राधिकृत केलेल्या अन्य कोणत्याही अधिकाऱ्याने केलेल्या लेखी तक्रारीवरून ; किंवा

(ख) जी तथ्ये मिळून अपराध घडतो त्या तथ्यांच्या पोलीस अहवालावरून, असेल त्या खेरीज, या कलमान्वये शिक्षापत्र असलेल्या अपराधाची दखल घेणार नाही : परंतु, असा पोलीस अहवाल, कलम ७क अन्वये ज्या अधिकाऱ्याला प्रथम माहिती अहवाल दाखल करण्यासाठी प्राधिकृत केलेले आहे, त्या अधिकाऱ्याने दाखल केलेल्या प्रथम माहिती अहवालावर आधारित असेल.

(३) जर सक्षम प्राधिकाऱ्याने किंवा पडताळणी समितीने यथोचितरीत्या प्राधिकृत केलेला कोणताही अधिकारी, ज्या व्यक्तीने जातीच्या बनावट प्रमाणपत्राच्या किंवा जातीच्या खोट्या प्रमाणपत्राच्या आधारे लाभ मिळविलेले आहेत त्या व्यक्तीविरुद्ध प्रथम माहिती अहवाल दाखल करण्यात कसूर करील किंवा हेतुपुरस्सर विलंब करील तर, असा अधिकारी, वीस हजार रुपये इतक्या शास्तीस पात्र असेल आणि त्याला लागू असलेल्या सेवा नियमान्वये शिस्तभंगाच्या कारवाईसाठी देखील पात्र असेल.”.

११. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १२ मध्ये, -

१९७४ चा २.
२०२३ चा
४६.

(१) "फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३" या मजकुराऐवजी, "भारतीय नागरिक सुरक्षा संहिता, २०२३" हा मजकूर दाखल करण्यात येईल ;

(२) खंड (ख) मधील, “या संहितेच्या कलम २६२ चे पोट-कलम (२) वगळता कलम २६२ ते २६५ (दोन्ही धरून)” या मजकुराऐवजी, “उक्त संहितेची कलमे २८५ (त्याच्या पोट-कलम (२) खेरीज), २८६ ते २८८ (दोन्ही धरून)” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन २००१ चा
महाराष्ट्र अधिनियम
क्रमांक २३ याच्या
कलम १२ ची
सुधारणा.

१२. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १३ मध्ये, पोट-कलम (१) मधील, “दोन हजार रुपयांपेक्षा कमी नसेल परंतु वीस हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाची किंवा या दोन्ही शिक्षा होतील” या मजकुराऐवजी, “वीस हजार रुपयांपेक्षा कमी नसेल, परंतु पन्नास हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाची शिक्षा होईल, अथवा या दोन्ही शिक्षा होतील” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन २००१
चा महाराष्ट्र
अधिनियम क्रमांक
२३ याच्या कलम
१३ ची सुधारणा.
सन २००१
चा महाराष्ट्र
अधिनियम क्रमांक
२३ याच्या कलम
१६ ची सुधारणा.

१३. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १६ मधील, “कोणत्याही गोष्टीबद्दल, कोणत्याही व्यक्तीविरुद्ध” या मजकुराऐवजी, “कोणत्याही गोष्टीच्या बाबतीत, सक्षम प्राधिकाऱ्याविरुद्ध अथवा पडताळणी समितीच्या किंवा अपील प्राधिकरणाच्या सदस्याविरुद्ध किंवा कोणत्याही व्यक्तीविरुद्ध” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन २००१
चा महाराष्ट्र
अधिनियम क्रमांक
२३ याच्या कलम
१८ ची सुधारणा.

१४. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १८ मधील, पोट-कलम (१) मध्ये, पुढील परंतुक जादा दाखल करण्यात येईल :-
“परंतु, जर कोणतेही नियम तात्काळ अंमलात आणावेत असे राज्य शासनाचे मत असेल तर, पूर्व प्रसिद्ध न करता, असे नियम करता येतील.”.

अडचणी
दूर करण्याचा
अधिकार.

१५. (१) या अधिनियमाद्वारे सुधारणा केल्याप्रमाणे, मुख्य अधिनियमाच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करताना कोणतीही अडचण उद्भवल्यास, राज्य शासनास, प्रसंगानुरूप उद्भवेल त्याप्रमाणे, ती अडचण दूर करण्याच्या प्रयोजनांसाठी, त्यास आवश्यक किंवा इष्ट असल्याचे वाटतील असे, या अधिनियमाद्वारे सुधारणा केल्याप्रमाणे, मुख्य अधिनियमाच्या तरतुदींशी विसंगत नसतील असे निदेश, **शासकीय राजपत्रात** प्रसिद्ध केलेल्या आदेशाद्वारे, देता येतील :

परंतु, या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकापासून दोन वर्षांचा कालावधी समाप्त झाल्यानंतर, असा कोणताही आदेश काढण्यात येणार नाही.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये काढलेला प्रत्येक आदेश, तो काढल्यानंतर, शक्य तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहासमोर मांडण्यात येईल.

[सन २०२६ चे विधानसभा विधेयक क्रमांक ६१.]

[महाराष्ट्र अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त
जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्ग
व विशेष मागासप्रवर्ग (जातीचे प्रमाणपत्र देण्याचे
व त्याच्या पडताळणीचे विनियमन)
अधिनियम, २००० यात आणखी सुधारणा
करण्यासाठी विधेयक.]

[डॉ. अशोक वुईके,
आदिवासी विकास मंत्री.]

(विधानसभेने दिनांक ९ जुलै, २०२६
रोजी संमत केल्याप्रमाणे.)

(विधानपरिषदेने दिनांक १० जुलै, २०२६
रोजी संमत केल्याप्रमाणे.)

डॉ. विलास आठवले,
सचिव (३),
महाराष्ट्र विधानपरिषद.